

Verdensarven i et kvinneperspektiv

Rjukan og Notodden Industriarv er dominert av mennene. Det er Eyde og Birkeland, Wallenberg, hydrodirektører, kongen av Siam og kong Haakon. Det er tøffe rallarer på anlegg, fagforeningsledere og arkitekter, de er alle menn. De som har arbeidet fram verdensarven, ja, det er stort sett menn det også.

Noen få feminine innslag i den lokale industrifortellinga finner vi. I museet Lysbuen får vi kjennskap til Lulli Knudsen, hun som deler bord med Kristian Birkeland og Sam Eyde under det viktige middagsselskapet 13.februar 1903. Her treffer de to hverandre og legger grunnlaget for Norsk Hydro. Lulli mottar roser fra Sam Eyde hvert år for å markere denne viktige dagen i industrihistorien.

I Lysbuen ser vi også fotoet av prinsesse Nibha Nobhadol. Hun er avbildet fordi hun er mottaker av brevene som faren, kong Chualalang Korn av Thailand, skriver hjem fra sine besøk i Norge. Nibha tok med brevene til et forlag og fikk dem utgitt som bok. Denne boka ble pensum i ungdomsskolene i Thailand i mange år.

Noen kvinner kan vi få øye på, om vi leiter. På nettsida til undervisningsopplegget har jeg valgt ut åtte historier. Det er blant annet et par historier om kvinner fra Tinfos papirfabrikk på Notodden. På nettsida finner du også noen beretninger om kokker som deltok i anleggstida på Rjukan og Notodden. Historien om Lulli Knudsen og kvinnene som fikk betydning for Sam Eyde er også med.

Kvinner i produksjonen først på 1970-tallet

I Hydro var det tidlig ansatt kvinner, i det som fortsatt er typiske kvinneyrker. Det er renholdere, kontorassistenter og sekretærer. Viktige kvinneyrker før var dessuten sentralborddame, puncheoperatør, telegrafist og viserpике. Kvinnelige fysioterapeuter fantes også. Men i produksjonen tok det mange år før kvinnene fikk plass. I Norsk Hydros produksjon på Notodden kom de første kvinnene inn i fabrikkene først i 1971, det var på Sekkefabrikken. Enkelte industribedrifter i nyere tid, som Kunstsilken på Notodden, hadde imidlertid mange kvinnelige ansatte. Se omtale av denne bedriften på nettsida.

Likevel, kvinnene er statister i det store industrieventyret som har mennene som hovedpersoner.

Færre valg for kvinnene

Det er tidligere tiders kjønnsrollemønstre som forklarer de ulike rollene menn og kvinner har fått spille i familien, i samfunnet og i yrkeslivet ellers. Med den industrielle revolusjon kom kvinnene med i produksjonen, men nesten alltid innfor de sektorene som hadde med tradisjonelt kvinnearbeid å gjøre. Det gjelder for eksempel i tekstil og i mat/hermetikk-industrien. Det var da også i Sekkefabrikken de første kvinnene kom inn.

Lønna har alltid vært lavere for kvinner enn for menn!

Klassetilhørighet, sammen med kjønn, hadde stor betydning for hvilke livsvalg en kvinne hadde. Tilhørte hun borgerskapet, kunne hun håpe på et godt gifte, og slik få sitt liv beseglet, ofte på en bekymringsløs måte, i hvert fall når det gjaldt økonomien. Etter hvert som jenter fikk mulighet for utdanning, kommer kvinner inn i yrker som lærere og sjukepleiere. Dersom jenta kom fra arbeiderklassen, måtte hun påregne hardt arbeid som tjenestejente, enten på en gård, eller hun kunne reise til byen og få tjeneste hos en rik familie. Da industrien gjorde sitt inntok i Norge, ble arbeidsmulighetene større. Jentene får arbeid som kokker, og på meierier. De

kunne også drive eller jobbe i forretning. Læreryrket ble etter hvert et vanlig yrke for kvinnene.

Med den store folkeøkninga i Tinn og Notodden kom behovet for skoler. På Bøen i Rjukan ble det for eksempel folkeskole i 1910. Notodden fikk sin sentrumsskole omtrent på samme tid. Det var store skoler, fint utformet av arkitekter. I 1918 var 17 lærere og 18 lærerinner knyttet til folkeskolen på Rjukan. På 1920-tallet kom det fortsettelsesskole, husmorskole, fagskole og gymnas på Rjukan. Alt dette bidro til flere arbeidsplasser for kvinner.¹

Tom Nilsen og Trond Aasland bidratt til denne teksten om kvinnene.

Rammetekst:

Det er viktig å belyse kvinnenes liv og roller i industrihistorien. Skal vi forstå den samfunnsmessige utviklingen som industrien førte med seg, må også kvinnenes historie i industrialderen løftes fram.

Til inspirasjon kan du lese: «60 damer du skulle ha møtt.» Norsk kvinnehistorie for deg som har det travelt. Av Marta Breen og Jenny Jordahl. Forlaget Manifest 2016

De skriver: «Kvinner er ingen ny oppfinnelse». Det kan bare virke sånn i blant. Menn dominerer i historiebøkene, og åtte av ti biografier som kommer ut i Norge i dag, handler om menn.

På nettsida undervisningsopplegg kan du lese ulike fortellinger om kvinnenes liv.

1. Sam Eyde og kvinnene. Artikkelen handler om kvinnene som knytter seg til Sam Eydes liv. Den handler om hans to koner og hans elskerinner.
2. Barndom for jenter. Her kan du lese tre korte utdrag fra kvinner som forteller om sin barndom. Det er jenter fra fattige kår som alle er født på slutten av 1800-tallet.
3. Liv Vollane på Hardangervidda. Her får du kjennskap til ei tøff kvinne som bodde på Hardangervidda og tok kampen om eiendomsretten til gården hun bodde på.
4. Om husmortida. På 1950 og 60-tallet var mange kvinner husmødre. Noe om deres liv, knyttet til rjukan-samfunnet, finner du i artikkelen «Husmortida.»
5. Kvinnene på Kunstisikefabrikken. I artikkelen «Kvinnene og KUFA» kan du lese at det arbeidet 200 kvinner

¹ De to videregående skolene på Rjukan og Notodden har fått hver sin historie skrevet. I disse bøkene finnes mye skolehistorie.

på KUFA på Notodden på 1950-tallet.

6. Lulli Knudsen. I artikkelen «Lulli» av Trond Aasland kan du lese om Lulli Knudsens rolle i industrieventyret.
7. Kvinner på Tinfos. Om Bergit Gveserud og Margit Landheim, begge er kvinner som levde på 1800-tallet og som forteller om barndom og voksenliv knyttet til Tinfos papirfabrikk.
8. To historier om livet som kokke.

Litteratur om kvinnene:

Edgar Gundersen, hadde i avisa Telen en lang serie med artikler om verdensarven i 2017. Her er det også artikler om kvinner. Artikkelserien fra 2017 er mulig å lese og låne på Notodden bibliotek.

I Notodden historielags årsskrift finnes en del artikler som omhandler kvinners liv og deres historier. Historien om Anna Helgesen (1880 – 1958), som var en pioner i Notoddens arbeiderbevegelse kan du lese om i årsskriftet fra 1992

Les også Telemark Historie nr 14 1993. Hele årsskriftet er viet kvinnehistorie i Telemark. Her er blant annet artikler om kvinner og menns arbeid på Porsgrunds Porselænfabrikk ved århundreskiftet og Kvinnene på Ødegaardens verk.

Forfatteren Hele Uri har i boka «Rydde ut» en fortelling om sin bestemor på Notodden, Astrid Nilsen. Hun var den første kvinnen som tok eksamen ved Kristiania tekniske skole og fikk arbeid på laboratoriet ved Tinfos Jernverk i 1950.

Knut Kjeldstadli har i boka «Mine fire besteforeldre» skrevet om farmora Beate Lotsberg. Hun bodde og virka på Rjukan. Kapitlet heter: Fra småbrukerdatter til arbeiderkone.

Alf Mostue har intervjuet flere kvinner fra Notodden. De finnes i kopi på Notodden bibliotek.

Boka «Slik var hverdagen» med Alf Mostues intervjuer gir eksempler på kvinneliv. Oslo 1988.

Rjukan bibliotek har et intervju fra 1954 av Alf Mostue med Helga Gustavsen, hun var anleggskokke fra Tinn.

Forslag til oppgaver:

1. Forfatteren Helge Dahl har i bind 2 av Rjukan Hsitroie et personregister som er på hele 10 sider. Hvor mange av disse er kvinner? Hvordan er de omtalt? Hvilke roller hadde de i Rjukan-samfunnet?
2. Finn mer ut om de typiske kvinneyrkene.

Tekst: Anne Haugen Wagn

